

NYHETSBRÄV NR 2 1998

FRÅN SVENSKA INDUSTRIMINNESFÖRENINGEN

Årets industriminne 1997

Grimetons radiostation

i Halland tilldelas priset Årets industriminne 1997 av Svenska industriminnesföreningen.

Radiostationen i Grimeton utanför Varberg invigdes år 1925. Den byggdes för trådlös telegrafi över Atlanten, till USA, och ingick i ett världsomspännande nät av sk Alexandersonsändare.

Stationen blev byggnadsminne 1996 och har ett oskattbart värde även i ett internationellt perspektiv eftersom det är den enda i sitt slag som bevarats. Dessutom fungerar den fortfarande.

Fastighetsägaren Telia Mobitel har engagerat sig i stationens fortlevnad i samarbete med en rad aktörer, bl a länsstyrelsen, Hallands läns museer och den ideella föreningen Alexander. Föreningen visar stationen för allmänheten under sommaren eller efter överenskommelse. Den lockade 3 000 besökare förra året.

Platsen

Radiostationen är ett välkänt landmärke i Halland. I det flacka landskapet runt Varberg syns dess höga master på långt håll. Den ljusa putsade stationsbyggnaden ritades av arkitekten Carl Åkerblad från Stockholm i tidens strama klassicistiska stil.

Bakom stationen syns de sex 125 meter höga stålmaster som bär upp den sk multipelantennen. Antennen består av tolv trådar som hänger från de 46 meter långa tvärbarmarna.

I närheten ligger personalbostäderna utmed en rak bygata som i en klassisk bruksmiljö. Ingenjörsvillan och förmansbostäderna fabriks-tillverkades av Forsjö AB. Arbetarbostäderna ritades av Carl Åkerblad.

**Prisutdelning
den 28 maj**

SIMs pris till 1997 års industriminne överlämnas till Grimetons radiostation den 28 maj kl 10.00 av landshövding Karin Starrin.

Efter prisutdelningen kommer Alexandersonsändaren att köras. Lunch serveras på Kusthotellet i Varberg där Varbergs kommun är värd. Efter lunchen följer ett seminarium som avslutas kl 15.00

Tillkomsten

Behovet av en telegrafisk förbindelse med USA blev tydligt efter första världskriget. Efter påtryckningar från Sverige-Amerikastiftelsen anslog Riksdagen 1920 därför 2 mkr till bygget av en storradiostation. Bästa läget var mellan Varberg och Falkenberg, varifrån vågorna obehindrat kunde färdas i en båge över Atlanten.

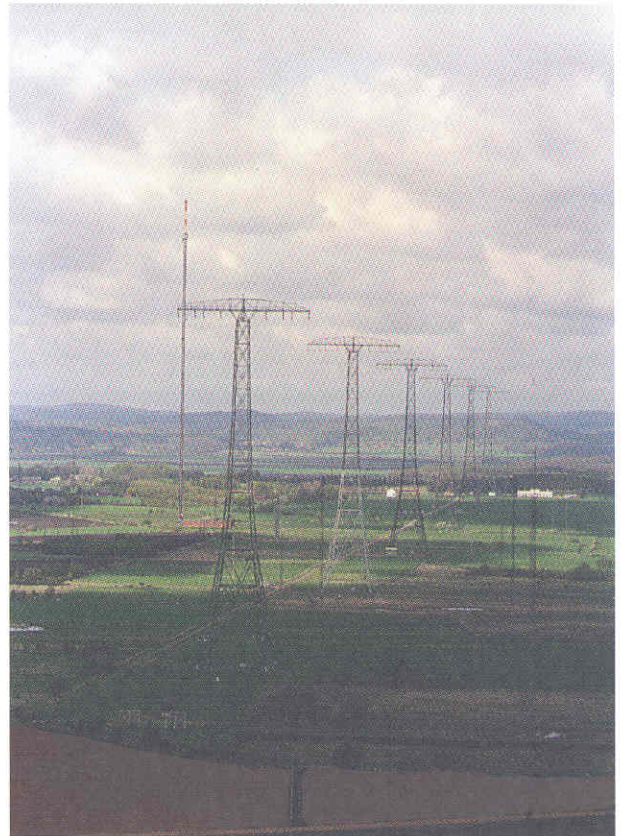
Flera platser undersöktes och valet föll till slut på Grimetons socken. Här var landskapet plant, grunden stabil och transportmöjligheterna med järnväg goda. Markvärdet var dock relativt högt.

Bönderna var ganska misstänksamma mot "radiumstationen". Många trodde att masterna skulle avge gnistor så att kreaturens svansar skulle ställa sig rätt upp i vädret, att det skulle ligga ett permanent åskmoln över masterna och att meddelandena skulle kunna avläsas i gnistorna.

Ingenjören Nils Norén har på ett dråpligt sätt beskrivit de långvariga förhandlingarna med bönderna om att köpa mark. Telegrafstyrelsens sekreterare O. Gustav medverkade. Bönderna visade stor gästfrihet, bjöd på kaffe och ofta brännvin.

"På varje ställe trugades det enligt gammal sed, och då varken Gustav eller jag vore alldeles svårtrugade, vilket inte heller varit passande, utan skulle stött de älskvärda karlarna, så befunno vi oss merendels framemot middagtiden, då en 4 - 5 bönder besökts, i synnerligen angenäm stämning. Men icke förty blev resultatet av underhandlingarna klenet."

Efters en oberoende värdering enades man till slut om areal och pris. Arbetet satte igång den 2 november 1922. Först byggdes vägar och ca 10 km långa stenmurar krossades till makadam. Därefter uppfördes alla byggnaderna.

I november 1923 var allt utom det viktigaste, nämligen antennmasterna klara. En arbetskonflikt vid de svenska järnbruken försenade arbetet ett år, men stationen togs i reguljär drift i december 1924.

Efter den officiella invigningen den 2 juli 1925 sände kung Gustav V ett telegram till USA:s president Calvin Coolidge med förhoppningen att den nya förbindelsen skulle stärka de kulturella och kommersiella relationerna mellan Sverige och Förenta Staterna.

Trådlöst

Genombrottet för den elektriska telegrafen kom med Samuel Morses förbättrade sändnings- och mottagningsapparat som byggde på förhållandet mellan elektricitet och magnetism. Hans morsealfabet, som innebär att strömstötter omvandlas till punkter och streck, togs i bruk 1844.

Markbundna telegraflinjer byggdes snart över hela världen. I Sverige öppnades den första linjen 1853 mellan Stockholm och Uppsala.

Då Heinrich Hertz lyckats bevisa radiovågornas existens på 1880-talet inleddes försök med trådlös telegrafi. Det innebar förenklat att sända meddelanden med hjälp av korta och långa radiovågor. Markledningarna ersattes med en radiomottagare.

Italienaren Guglielmo Marconi utvecklade den första antennen som kunde sända och ta emot radiovågor. I december 1901 lyckades han sända det första meddelandet trådlöst över Atlanten. Det var bokstaven S i morsealfabetet.

Därefter gick utvecklingen snabbt. Många radiostationer byggdes längs Europas kuster och fartygen försågs med trådlös telegrafi.

Du har väl inte missat...

hur enkelt det är att bli medlem i SIM?

Det kostar 110 kronor för enskilda och 300 kronor för institution och förening.

Sätt in beloppet på Svenska Industriminnesföreningens pg 77 02 42 - 6.

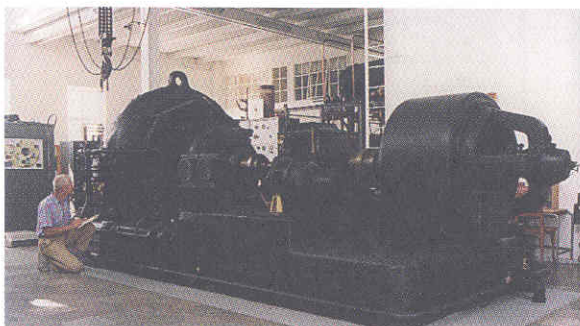
Därefter sänder vi dig nyhetsbrev och annan information tex om våra egna och om TICCIHs evenemang.

Ett tekniskt snille

Svensken Ernst FW Alexanderson kom till USA 1901 efter tekniska studier i Stockholm och Berlin. Han fick arbete som ritare och avancerade snabbt inom General Electric. Under sitt långa liv fick han 344 patent. Det sista 1973 vid 95 års ålder!

Vid General Electric konstruerade han den första högfrekvensalternatorn år 1906 för radiopionjären RA Fessenden. Genom Alexandersons uppfinning kunde häpna besättningar på fartyg utanför USAs östkust höra röster och musik istället för de förväntade morsesignalerna.

Världskriget skyndade på uvecklingen. År 1918 var Alexanderson klar med den slags alternator som senare installerades i Grimeton. En lösning med stor kapacitet och hög säkerhet.

Interiörer från stationen.
Ovan Alexandersons alternator. Nedan omkopplarpanelen.

En storsäljare

Genom det nybildade Radio Corporation of America (RCA) började Alexandersons sändare installeras över hela världen. Radio Central på Long Island blev navet i världens trådlösa kommunikationer.

Alexanderson-alternatorer blev omoderna då kortvågssändning introducerades på 1930-talet. Samtliga utom den i Grimeton är idag skrotade.

Stationens sista storhetstid inföll under andra världskriget då nazisterna kapade kablarna till England och det fria ordet endast förmedlades via Grimeton. Efter kriget har marinen använt anläggningen, vilket gjort att den bevarats åt eftervärlden.

Nyligen hotad - och räddad

Så sent som 1995 aviserade Telia att de tänkte riva masterna pga det dyra underhållet. Det väckte starka reaktioner och resulterade dels i att Vänföreningen Alexander bildades av fd anställda och andra intresserade, dels att ett bevarandeprojekt drogs igång av länsstyrelsen, Telia och andra aktörer.

Byggnadsminnesförklaringen ställer speciella krav. Två av masterna har hittills målats för hand med ursprunglig teknik och färg. Det betyder fem strykningar med pensel!

Stationens framtid diskuteras. Ett förslag är att skapa ett Radio Science Center, där besökarna skulle kunna experimentera med radioteknik och radiovågor. Detta skall kunna utformas och drivas i samarbete med högkolan och näringslivet.

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag att utreda om den unika radiostationen kan föreslås till UNESCO:s lista över världens kulturarv.

En IT-pionjär som Grimeton har förstås en egen hemsida. På www.telemuseum.se/grimeton/ får du mer information om radiostationen.

SIMs ÅRSMÖTE I ÄLVDALEN

Svenska Industriminnesföreningens årsmöte äger rum i Älvdalen den 6 och 7 juni 1998. Under helgen får du goda möjligheter att se denna ganska okända del av Dalarna.

Lördagen den 6 juni

Lunch kl 12.00 på Porfyrgårdens Gästgiveri, med Älvdalens kommun som värd.
Årsmötesförhandlingar vidtar direkt efter lunchen.
Efter årsmötet bjuder kommunen oss på en rundresa i buss till porfyrbrottet i Blyberg, sandstenstensindustrin i Mångsbodarna, Älvdalens Nya Porfyrverk i Västäng, Långö liebruk m fl platser.
Kl 18.00 en enklare middag vid vasaloppskontrollen i Mångsbodarna till självkostnadspris.

Söndagen den 7 juni

På förmiddagen gör vi en vandring runt Porfyrgården samt ett besök på Porfyrmuseumet. Därefter avslutas programmet.

Övernattning på Porfyrgårdens gästgiveri

Stugor à 500 kr (fem bäddar per stuga)
Annexet: 8 bäddar à 600 kr
Värdshuset: 18 bäddar à 350 kr inkl frukost
Bokning: senast den 17 maj hos Lotta Stenis eller Eva Maijin, tel 0251 - 105 24.

Anmälan

Anmäl ditt deltagande i lunch och exkursioner snarast hos Ingegerd Sundqvist på Älvdalens kommun, tel 0251 - 80 000.

NYTT PÅ DEN INDUSTRIHISTORISKA ARENAN

Satsning på industrihistorien

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) vill att regeringen satsar 20 miljoner kronor årligen på det industrihistoriska arvet från och med 1999. Förslaget kommer i det budgetförslag som myndigheten nyligen lämnat in till regeringen.

Det industrihistoriska arvet omfattar förstås byggnader och föremål men också immateriella värden som traditioner, människoöden och processer. Fem stora, nationella institutioner föreslås därför samverka. Dessa är, förutom RAÄ, Arbetets museum, Tekniska museet, Nordiska museet och Riksarkivet.

Arbetslivsmuseer har organiserats

Vid seminariet på Arbetets museum den 20 och 21 mars bildades ett samarbetsråd för arbetslivsmuseer som fick det fyndiga namnet ArbetSam. Sam står här också för samtiden.

Industriarvet i fokus

Ett seminarium kring behovet av utbildning och forskning om industriarvet ägde rum på KTH i Stockholm 10-12 mars.

Arrangörer var Vitterhetsakademien och bokförlaget Natur och Kultur. Syftet var att ge dem som är verksamma inom området tillfälle att diskutera behov och framtida strategier som kan ligga till grund för en nationell utbildnings- och forskningsplan.

Internationellt perspektiv

I de flesta europeiska länder utgör övergivna industrimiljöer och nedlagda fabriker ett viktigt inslag i stadsbild. På flera håll pågår också projekt där man försöker hitta nya och okonventionella lösningar för att bevara och återanvända fabriksmiljöerna.

Siemensstadt i Berlin är en intressant förebild. Bevarandet av AEG:s industribyggnader och bostadsområden samt arkitekturens inflytande på Erik Hahrs byggnader för ASEA i Västerås på 1910-talet, var temat för ett seminarium i Berlin i oktober 1997, vilket följdes upp i Stockholm i april i år. Riksantikvarieämbetet var huvudarrangör.

Temat återkommer på Arbetets museum i Norrköping den 11 - 13 september. Under detta seminarium kommer en rad föreläsare från olika länder att berätta om sina erfarenheter av att bevara fabriksmiljöer.

NYA BÖCKER

Bruksandan och modernismen

Eva Vikström
Nordiska museets handlingar 126
Stockholm, 1998
Hft 276 sidor

Folkhemmet satte sin prägel på utformningen av 1900-talets bruksmiljöer. Bruksorterna blev stadsmässiga då bruksherrgård och arbetarkaserner ersattes av HSB-lägenheter, kommunalhus och gågator.

Boken skildrar hur ett antal bruksorter i Bergslagen utvecklades under perioden 1935 - 1975.

Det är hela tiden brukens byggda miljö som står i fokus. Vikström behandlar industrins bostadspolitik, företagen som byggherrar samt ger konkreta exempel genom monografier över sju orter.

Bruksandan - hinder eller möjlighet?

Red: Ewa Bergdahl, Maths Isacson och Barbro Mellander
Ekomuseum Bergslagen 1997.
Hft 143 sidor.

En rad forskare och samhällsrepresentanter ger här sin syn på

begreppet bruksanda. Det råder ingen enighet om vad bruksanda är eller om den ens existerar.

Bruksanda kan beskrivas som en mentalitet, identitet eller kultur. Vidare kan den ha fötts ur arbetet och bruksortens organisation, den kan präglas av kollektiv anda och manliga värderingar samt vara både hämmande och trygghetskapande för att ge några exempel.

Boken bygger på en serie seminarier som genomfördes i Bergslagen 1995 - 1997 i syfte att diskutera om bruksandan påverkat utvecklingen i Bergslagen i stålkrisens spår.

NYHETSREVEN FRÅN SIM, nr 2 1998

Ansvarig utgivare: styrelseordförande Kersti Morger, Liesta 5099, 762 00 RIMBO. Tel och fax: 0175 - 712 19
Medlemsärenden och beställning: Carl-Magnus Gagge, Länsmuseum Gävleborg, Box 746, 801 28 GÄVLE.
Tel 026 - 65 56 04. Fax 026 - 65 56 29.

Redaktion och form: Gunilla Strömberg (DIHR), Knutsgatan 11 A, 722 14 VÄSTERÅS. Tel och fax: 021 - 14 83 73.
Detta nummer trycks och distribueras med hjälp av Telia Mobitel och Länsstyrelsen i Hallands län.